

ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 101–106

Здійснено аналіз і систематизацію існуючих підходів щодо розвитку політології в Україні як навчальної дисципліни, спрямованої на гуманізацію системи освіти й життєдіяльності суспільства. Розглянуто її основні здобутки, проблеми і перспективи на шляху забезпечення консолідації всього українського суспільства. Визначено основні завдання політології в контексті соціалізації майбутніх поколінь політиків.

Великі і складні завдання, які постали перед Україною на початку XXI ст., потребують консолідації суспільства на єдиній ідейній основі. Відтак за сучасних умов життєво необхідним є посилення залежності між розв'язанням найважливіших соціальних, економічних, політичних, правових і господарських проблем та рівнем політико-виховної роботи. Специфіка політичних знань, що їх синтезує в собі політологія, якраз і полягає в тому, що вони формують фундаментальні, найбільш загальні світоглядні, політичні, економічні орієнтири практичної і теоретичної діяльності людей.

Систематизація досягнень політології на шляху забезпечення консолідації українського суспільства певною мірою знайшла своє відображення у працях Ф. Рудича, А. Лузана, О. Габрієляна, В. Андрущенка, М. Іванова, М. Михальченка, В. Бабкіна, М. Головатого, В. Бега, О. Романюка, О. Бабкіної, М. Сазонова, С. Наумкіної, О. Токовенка. Однак зазначена проблема може бути віднесена до розряду тих, які потребують постійної уваги та пошуків нових напрямів її практичної реалізації.

Досліджуючи цю проблему, ми виходимо насамперед з того, що разом з утвердженням в українському суспільстві політології як науки і навчальної дисципліни відбулося значне зростання рівня освіченості громадян, активізувалися наукові розробки з проблем політології, з'явилося чимало підручників і навчальних посібників, накопичено певний досвід її викладання. Звідси, спираючись на можливості цієї нової для нашої країни навчальної дисципліни, необхідно кар-

динально посилити світоглядну спрямованість навчання і виховання, подолати відрив виховної роботи від реальних проблем підготовки кадрів, завдань суспільного розвитку. Місія політології, на нашу думку, полягає в тому, щоб за допомогою гуманістичного навчання і виховання майбутніх спеціалістів забезпечити соціально відповідальне використання людством досягнень науки й техніки в інтересах нинішніх і майбутніх поколінь. Виходячи з цих завдань спробуємо проаналізувати розвиток політології як навчальної дисципліни, розглянути її основні здобутки, проблеми і перспективи на цьому шляху.

До очевидних досягнень політології в Україні можна віднести її інституціоналізацію — нормативно-правове оформлення, визначення предметної специфіки й методології, утворення структур управління і стійких каналів комунікації. Зі значними проблемами, особливо у першій половині 90-х років XX ст., але все ж таки відбулося включення політології в існуючу інфраструктуру наукового знання. Поряд з цим створені офіційні інстанції з впровадження нової науки й реалізації її здобутків у навчальному процесі. Йдеться про кафедри, факультети, наукові відділи, вчені ради. Виникли, заявили про себе й постійно з'являються нові видання у галузі політичної науки — “Віче”, “Держава і право”, “Людина і політика”, “Генеза”, “Політичний менеджмент”, “Грані”, “Актуальні проблеми політики” та ін.

Свідченням існування налагоджених каналів систематизації знань у політичній сфері є поява в 1997 р. щомісячного реферативного журналу

“Політика. Політичні науки”, в якому впродовж року здійснюється аналіз значної кількості нової наукової літератури та статей приблизно із 100 періодичних видань. Інституціоналізація політичної науки сприяє процесу стимулювання і розвитку соціального й насамперед політичного знання. Політологія виступає джерелом поповнення когорти політиків-професіоналів та компетентних громадян. Це надзвичайно важливо, оскільки без наявності активних громадян, здатних орієнтуватися у політичному житті, здійснення демократичного розвитку неможливе.

Однією із безсумнівних переваг політології, порівняно з навчальними дисциплінами гуманітарного циклу попередніх часів, є її дистанціювання від ідеології, що було особливо характерним для перехідного періоду початку 90-х років — часу поступового відходу від радянської інтерпретації політичного процесу. Політична наука дала можливість подолати властиву для закритих, тоталітарних суспільств демонстрацію вірності узаконеній ідеології чи штучно сформованим та суттєво обмеженим цінностям. Роль нових політичних знань, здобутих в умовах політичного плюралізму, полягає в тому, що, на відміну від номенклатурної відданості правлячому режиму, вони орієнтують особистість на завоювання престижу, що “ґрунтується на відповідності статусу і ролі, службового обов’язку і професійної компетентності” [3, 36].

Незважаючи на очевидні здобутки політології, динамічні зміни основних параметрів суспільно-політичного життя висувають вимогу критично оцінити стан викладання соціально-гуманітарних дисциплін, у тому числі політології як важливої для модернізації українського суспільства навчальної дисципліни. Потреба поглиблення якості викладання політології пов’язана насамперед з тим, що значна частина українських студентів страждає політичною наївністю, а це заважає їм зробити безпомилковий і достойний вибір власної поведінки в суспільстві. І це проблема не лише студентів, а й орієнтації всієї системи вищої освіти, в результаті реформування якої ми повинні отримати відповідь на сутнісне питання нашого часу: “...кого ж все-таки ми хочемо отримати на виході з вузу: суверенну людську особу фахівця-творця чи сліпого виконавця-посіпаку як більш зручного об’єкта керування та маніпулювання?” [4, 211].

Деформації у свідомості молодих людей є результатом не лише їхніх вікових особливостей, а й недостатнього розуміння об’єктивних та

суб’єктивно зумовлених суперечностей і труднощів перехідного стану українського суспільства, розвитку суспільно-політичного життя в рамках політичного плюралізму. На рівень свідомості сучасної української молоді визначально впливає також відсутність у суспільстві належної політичної культури. Проблематика людини, що займає центральне місце в політичній науці, покликана не лише усунути зазначені недоліки, а й посприяти формуванню вільної та відповідальної особистості. Однак нині така соціально важлива місія політології може формуватися лише як мета, а не результат її реального впливу, оскільки в розвитку вітчизняної політології досі залишається нерозв’язаною низка проблем, які можна кваліфікувати як “хворобу росту” соціально важливої та впливової науково-освітньої галузі. Розглянемо ці проблеми.

1. В Україні окремі керівники вищих навчальних закладів недооцінюють суспільну важливість політології у підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних забезпечити функціонування різномірних ділянок державної служби, а також створити здорове, конкурентне середовище в рамках політичної сфери суспільства. Таке недооцінювання проявляється, зокрема, у зменшенні кількості годин, що відводяться на вивчення політології, закритті кафедр політології, переведенні викладачів-політологів на інші гуманітарні кафедри. Негативний вплив на подальший розвиток політології справляє ситуація невизначеності з єдиним державним стандартом. А це, у свою чергу, зумовлює різнобій у навчальних планах, програмах з цього навчального курсу, використання у навчальному процесі в якості базових нерівноцінних за змістом підручників і навчальних посібників. Сьогодні ще досить низьким є рівень популяризації політичної науки України в мережі Інтернет. Причому популяризація не повинна стати самоціллю. Українські політологи мають навчитися спілкуватися через Інтернет, включаючи обмін результатами своїх досліджень і тісний зв’язок зі своїми колегами у світі, з тим, щоб стати частиною педагогічного й наукового світового співтовариства. Наявна ситуація з розвитком політології дала підстави професору Таврійського національного університету О. Габріеляну констатувати, що “сучасна вітчизняна політологія є проміжною ланкою між “ідеологізованим комплексом соціальних наук” та “власне політичною наукою” [2].

2. Ще однією проблемою розвитку політології як навчальної дисципліни є відсутність у від-

далених від розвинених політологічних центрів (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів, Чернівці, Запоріжжя, Сімферополь) достатньої кількості кадрів з базовою політологічною освітою та науковими ступенями в галузі політичних наук. Зазначене, зокрема, стверджує у своєму дослідженні О. Тягло, який на підставі аналізу політологічних форумів (“Політична наука в Україні: стан і перспективи”, 29 січня 2003 р., Національний університет “Києво-Могилянська академія”; “Всеукраїнська зустріч представників політичної науки”, 24–25 травня 2003 р., Київ, Пуща-Озерна) дійшов висновку, що “спільнота українських політологів вищої категорії концентрується переважно в столиці”. І така тенденція, за висновком ученого, “збереже силу щонайменше років з десяти” [9, 7, 9]. На посадах завідувачів соціально-гуманітарних кафедр, які безпосередньо задіяні у процесі розвитку політології, досі залишаються догматично налаштовані щодо нової проблематики представники школи “наукового комунізму”, які нерідко нав’язують свої ідейно-політичні уподобання студентам у структурі та змісті навчального процесу. “Неважко зрозуміти, — зазначає О. Тягло, — що марксистсько-ленінський вишкіл старшої частини кадрового корпусу не може бути здоланий “за одну ніч”, явно чи неявно він ще не один рік впливатиме на зміст та методологію наукових досліджень, викладання політології у вищих навчальних закладах” [9, 10]. Такий стан негативно позначається на якості викладання цього предмету та його авторитеті у студентському середовищі.

3. Дається взнаки відсутність при Міністерстві освіти і науки України та при Вищій Атестаційній комісії України науково-методичних центрів, головним завданням яких мала б стати координація діяльності наукових і навчальних закладів з підготовки навчально-методичної літератури, підручників, відслідковування в якості можливих дослідницьких напрямів актуальних політологічних проблем. Діяльність таких центрів у разі їх формування повинна координуватися відомими, впливовими в нашій країні фахівцями з політичної науки і освіти. Внаслідок створення та діяльності таких важливих структур має бути забезпечена життєздатність політології, її тісний зв’язок з процесом державотворення і національною культурою. Для цього, на думку російського політолога О. Салміна, необхідно: 1) вписати нову науку в раціональний міф, основу якого покликана витворити політична філософія; 2) вмонтувати політологію в поточний політичний процес, щоб

запобігти її розвитку в якості руйнівної для політичної системи субстанції; 3) поєднати політичну науку з національною політичною культурою, що слугує “генератором мови політики” та “фільтром”, який дає можливість уникнути псевдопроблем” [8].

4. Перед вітчизняною політологією стоїть завдання освоєння у повному обсязі досвіду розвитку світової соціально-гуманітарної думки, від якої українське суспільство тривалий час було ізольоване. Тим часом кількість дисертаційних робіт та інших наукових досліджень, в яких системно висвітлюються здобутки світової політичної думки, є недостатньою. Особливо це стосується висвітлення діяльності визнаних у всьому світі політологічних шкіл і напрямів (біхевіоризм, неомарксизм, постмодернізм та ін.), а також соціальних мислителів ХХ ст., таких як Е. Фромм, Х. Арндт, Р. Арон, Х. Ортега-і-Гассет, К. Ясперс, К. Поппер, М. Дюверже та ін. Сучасна світова політична думка досить динамічно реагує на зміни в соціальному розвитку. Відповідно до цього необхідно виходити за рамки нашого вузьконаціонального світосприйняття, оскільки в сучасних умовах дедалі більшої політичної ваги набувають ті аспекти і сторони способу життя, які не розглядалися раніше як істотні у практиці виховання студентів. Ідеться про постмодерністські, постматеріальні цінності, якість життя, індивідуалізм, гендерні проблеми, екобезпечний і сталий розвиток.

5. Структура сучасної політичної науки в Україні ускладнюється, політичне знання поступово уніфікується на основі кращих світових зразків. Це означає необхідність збереження наявного наукового потенціалу, а також залучення молодих кадрів у сферу функціонування політології. Останнє має стати одним з пріоритетних завдань на шляху побудови в Україні розвиненої держави і громадянського суспільства. “Збереження минулого, його очищення від деформацій і осучаснення у відповідності із світовим досвідом — такою має бути ідеологія модернізації освіти, спрямованої на підвищення її ефективності і конкурентоздатності” [1]. Ця теза, висловлена провідним фахівцем у галузі вітчизняної освіти академіком В. Андрущенком, цілком стосується й потреб розвитку політології в Україні.

XXI століття, за висновками футурологів, буде часом практичного розв’язання глобальних проблем заради виживання людства. У зв’язку з цим акцент політологічних досліджень має зміститися у бік формування екологічно орієн-

тованих держав, головним завданням яких буде поширення наукомістких, екологічно чистих технологій з метою забезпечення сталого розвитку всього світу. Трансформація людських потреб повинна спрямовуватись у бік їх раціоналізації, домінування духовної культури, формування етичного використання досягнень інформаційної стадії загальноцивілізаційного розвитку. Політологія як дисципліна, що синтезує в собі сукупні, міжгалузеві знання про суспільство, має забезпечити адекватність сучасним перспективам соціального розвитку, які, на думку професора Каліфорнійського університету (США) Мануеля Кастельса, “визначаються можливістю створення синергетичної взаємодії технологічних інновацій і людських цінностей, що веде до такого переустрою організацій та інститутів, який створить позитивні зв’язки між продуктивністю, гнучкістю, солідарністю, безпекою, участю і відповідністю в рамках нової моделі розвитку, яка може забезпечити соціальну і екологічну стабільність” [5, 21].

Важливу роль за сучасних умов вітчизняна політологія має відігравати у взаємопов’язаних процесах гуманізації і гуманітаризації освіти. Необхідність задіяння цього потенціалу зумовлена потребою гармонійного існування людини в суспільстві та природному середовищі. Для цього треба насамперед подолати невігластво тоталітарної свідомості, що цілком виявило себе в адміністративно-командній системі, адепти якої досі не здають своїх сумнівних позицій. “Досить важко, — зазначає М. Кисельов, — засвоюється банальна на перший погляд істина, що для управління гранично складними явищами соціуму потрібна гуманітарна підготовка і високий професіоналізм, що “керівний досвід”, набутий в минулому, є сумнівним аргументом для призначення на керівну посаду в умовах, що кардинально змінилися” [6, 130].

Гуманізація освіти пов’язана зі зміною орієнтації щодо змістовного впливу на суб’єкта освіти, що виражається, зокрема, у подоланні технократичного менталітету, коли людина ототожнюється з елементом технічної конструкції, яка моделює всю її діяльність. Будь-які соціальні перетворення повинні спиратися на культивування в людині її духовно-моральної сутності, що означає визнання людини головною метою, а не засобом розвитку соціуму. Гуманізація освіти передбачає глибоке оновлення змісту й мети навчання та виховання. “Нова освіта, — зазначає К. Корсак, — має надавати не лише знання, а й професії всім представни-

кам нових генерацій від їхнього народження й аж до виходу на ринок праці. Ця освіта цілком враховуватиме світові конвенції про права людини та захист дітей, а також всі явища і процеси, які нині відбуваються на Землі” [7, 6].

Гуманітаризація пов’язана з розвитком гуманітарної культури, методів гуманітарного знання, змісту освіти загалом, зближенням науки і освіти як споріднених сфер людської життєдіяльності. Процес політичної освіти поряд з формуванням індивідуальності передбачає акультурацію особистості, оскільки освіта як цілісна система (включаючи всі її напрями) є частиною загальної культури суспільства. Політологія ж, як одна з впливових гуманітарних дисциплін, слугує одним з елементів формування, збереження і вдосконалення концентрованого досвіду освоєння людиною природного і соціального світу. Політична освіта зближується з національною культурою в тому разі, якщо вона синтезує в собі цінності, норми, досвід духовної діяльності власного суспільства. Політична самосвідомість, як і культурна, завжди визначається конкретною національною формою.

Політична наука і освіта формує гуманітарне знання, яке не є набором закінчених істин, а є, скоріше, мінливим полем пошуку людиною ідеалу, власного шляху у своєму житті. У цьому розумінні індивід виступає суб’єктом культуротворчості, оскільки він своїм пошуком утверджує культуру свого вибору, толерантності, згоди. Виходячи з цього особливого значення набуває формування професійних і загальногромадянських якостей спеціалістів. Зазначені якості органічно взаємопов’язані, оскільки на будь-якій ділянці суспільно-корисної діяльності випускник вищої школи є спеціалістом, який розв’язує завдання своєї галузі. Водночас він є організатором та вихователем, громадянином, нарешті, впливовою особистістю, здатною за своїм фахом ухвалювати соціально значущі рішення.

Особливу роль у процесі забезпечення політології як навчальної дисципліни відіграє і відіграватиме в подальшому її пізнавальна функція, спрямована на отримання нових знань. Активізація цієї функції набуває особливого значення як засіб запобігання масовій міфологізації суспільної свідомості. Зрештою, зазначена функція визначає й іншу функцію політичної науки — технологічну, спрямовану на розробку на науковій основі ефективної структури суспільства й держави, включаючи всі сторони їх діяльності, особливо гнучке реагування на динаміку змін, соціальні

протириччя, латентні кризові явища. Підвищення наукового рівня пізнання політичних інститутів і процесів зумовлює й ефективність загальнокультурної функції політології, що полягає в трансляції новітніх знань у суспільну свідомість у доступній для звичайної людини формі.

Однією з перспектив подальшого розвитку політології є її наближення до потреб локальних спільнот, конкретних громад. Світовий досвід засвідчує масштабні дослідження ролі освіти в розвитку регіонів. Така освітня політика має творитися поступово, через спроби й помилки, через її узгодження з представниками регіональної влади. Особливу роль у цьому напрямку має відіграти вивчення досвіду розвинених демократичних країн. Польський дослідник Анджей Яновський у цьому контексті зазначає: "Формування освітньої політики на різних рівнях повинно опиратися на дослідницькі роботи, які виявляють найцікавіші розв'язки, застосовані у країнах, що мають у цій сфері багатий досвід" [10, 200].

У подальшому розвитку політології в Україні, якщо ми прагнемо посилити її державотворчу та суспільнотворчу роль, необхідно враховувати глобалізаційні впливи в сучасному світі, трансформації особистісної і суспільної свідомості, суперечності універсалізації та інтеграції соціального буття в масштабах людської цивілізації та необхідності збереження національно-культурної ідентичності. Масштабні зміни, що відбуваються у світі та в Україні, висувають підвищені вимоги щодо адаптації особистості до нових реалій. Виходячи з цього політологія як важлива складова соціально-гуманітарної освіти повинна не тільки зберегти створений попередниками ідейно-теоретичний потенціал, а й виробити нові соціокультурні цінності, відповідні нашому часові й потребам суспільно-політичного реформування українського суспільства.

Основними завданнями політології як навчальної дисципліни, що повинна взяти на себе обов'язок соціалізації майбутніх поколінь політиків, відповідно до потреб демократизації суспільного життя, мають стати:

1) активізація діяльності українських політологів щодо визначення найважливіших процесів трансформації українського суспільства, а також забезпечення відповідності цим процесам суми теоретичних знань, орієнтованих на практично-політичну діяльність;

2) забезпечення соціального престижу політології через підвищення оплати праці наукових працівників і викладачів вищих закладів освіти,

використовуючи для цього державні можливості та потенціал громадських об'єднань, територіальних структур і місцевих органів влади;

3) поглиблення професійних зв'язків із зарубіжними політологами, вивчення досвіду організації політичної науки в різних країнах світу й насамперед в рамках Європейського Союзу; залучення провідних політологів для участі в роботі всесвітніх і європейських конгресів з різних проблем політичної науки;

4) розширення каналів постійної комунікації між суб'єктами політичної науки, включаючи Інтернет, існуючі періодичні академічні журнали та стимулювання кафедральних видань у рамках цілеспрямованої державної підтримки університетської науки;

5) органічне поєднання можливостей теоретичної і прикладної політології у процесі реформування українського суспільства; збільшення обсягу викладання курсів з прикладної політології в рамках спеціалізованих відділень на соціально-гуманітарних факультетах національних університетів.

Ці та інші завдання, що випливають зі змісту нашого дослідження, мають скласти вектор подальшого руху вітчизняної політології у бік наближення її потенціалу до кращих світових зразків.

Література

1. Андрущенко В. П. Реальність освіти: проблема дефіологізації // Практична філософія. — 2001. — № 1. — С. 188.
2. Габриелян О. А. О развитии и преподавании политической науки в Украине // Политическая наука в Украине: становление и перспективы. — Симферополь, 2002. — С. 6–7.
3. Гавриленко І. М., Мельник П. В., Недюха М. П. Соціальний розвиток: Навч. посіб. — К.; Ірпінь: Академія ДПС України, 2001.
4. Деніско Л. М., Бусел П. І. Так хто нам потрібен на вході з вищої школи? (Спроба філософсько-методологічного аналізу нововведення) // Практична філософія. — 2001. — № 3. — С. 211.
5. Кастельс М. Информационные технологии, глобализация и социальное развитие // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. — Вып. 2. — Харьков: Константа, 2004. — С. 21.
6. Кисельов М. Феномен гуманітарної освіти в Україні (роздуми над проектом Концепції реформування гуманітарної освіти) // Освіта і управління. — 1997. — Т. 1, № 1. — С. 130.

7. Корсак К. Скільки є світових процесів? // Науковий світ. — 2005. — № 4. — С. 6.

8. Салмин А. М. Политическое развитие России и актуальные проблемы политологии // Политические исследования. — 1998. — № 3. — С. 222.

9. Тягло О. Українська наука про політику. Спроба оцінки потенціалу // Політичний менеджмент. — 2004. — № 1. — С. 7–10.

10. Яновський А. Школа громадянина: Американський досвід — наші потреби. — Л.: Літопис, 2001.

The author presents the analysis and systematization of existing views on the political studies evolution in Ukraine as curriculum discipline oriented on humanization of the educational system and society functioning. The issue highlights the main advances of the Ukrainian political science, its problems and prospects on the way of assuring the consolidation of Ukrainian society. The special attention given to the wide range of non-resolved problems in this important and influent scientific-educational sphere. The author defined the main goals of political science in the context of future generations of politics socialization.

Надійшла 13 квітня 2006 р.